

ALLE MARXISTEN ZIJN STALINISTEN

We hebben lang naar een titel gezocht die qua onderliggende analyse en diepgang het artikel van Bart Mariën, 'Pamflet tegen God', zou kunnen evenaren. Of we daarin geslaagd zijn laten we over aan het oordeel van de lezer, die in het vorige nummer van VMT het verontwaardigde betoog kon lezen waarin Mariën o.m. stelt dat religie misdaden en leugens legitimeert, mensen nodeloos opzadelt met een redeloos zonde- en schuldbesef, en een smet werpt op de beschaving. 'Het concept God is gevaarlijk en daarom moet komaf worden gemaakt met de hemelse baardaap', is zijn conclusie. Verder daagt de auteur de monotheïst uit om de discussie, over het al dan niet bestaan van God, op een eerlijke wijze met hem aan te gaan. Bij deze gaan wij graag in op zijn uitnodiging.

Om het debat aan te zwengelen legt Mariën in zijn pamflet meteen een achttal argumenten op tafel die de gelovige aan het denken zou moeten zetten over zijn/haar geloof in een transcendente godheid. Later in dit artikel willen we ingaan op deze argumenten, maar vooreerst willen wij de eigen positie als gelovigen, als christenen, situeren. Dit niet zozeer om de lezer opzettelijk te vermoeien met ons irrelevante geloofsverhaal, maar wel om aan de hand daarvan een aantal foutieve vooronderstellingen uit de wereld te kunnen helpen.

Atheïst én joods-christelijk

Wanneer wij onszelf moeten omschrijven als gelovige, zouden wij dat kunnen met de volgende termen: Wij zijn atheïsten, staande in de joods-christelijke traditie, zoekend om Messiaanse beweging te maken vandaag.

Met 'atheïst' zeggen wij iets over het fundament van onze geloofstraditie. Onze gelovige wortels liggen bij een klein hoopje mensen, Hebreëen –dat wil zeggen nomaden, zwervers, marginalen- die zich afzetten tegen de gigantische markt aan goden die hun wereld kenmerkte. Wij schrijven 6de eeuw voor onze gangbare tijdrekening. Bij de omringende volkeren (in Kanaän, Egypte, Babylon, Assur,...) zagen zij dat zon en maan vereerd werden, kikkers en sprinkhanen, rivieren. De vrouwelijke ontvankelijkheid en mannelijke potentie werden aanbeden, met offers werd vruchtbaarheid afgedwongen. Maatschappijen, beheerst door een machtig rivierstelsel dat, behalve in tijden van erge droogte, voor water en rijke, vruchtbare slibgrond zorgde, voor cultuurgewassen en weidegrond eromheen. Een sterke economie en handel, gedragen door de arbeid van een brede onderste laag van de bevolking, uitgedragen en verkocht door een kleinere middenklasse, gekapitaliseerd en gedirigeerd door een kleine top met bovenop een koning. Maatschappijen waarin je tot de top en de priesterklasse moest behoren, waarin je naam diende te maken en rijk zijn en vruchtbaar, indien je als mens boven een slavenbestaan wilde uitstijgen.

Elitesamenlevingen waarin de gewone mens als slaaf moest buigen voor de grillen van de goden, waarin de doorsnee mens gewoon verpletterd werd, waarin de mens soms letterlijk op het altaar van de goden werd geofferd. Voor de gewone mens betekent wegtrekken uit dat soort maatschappij: gaan naar het leven!

Dat was de keuze die dat kleine hoopje outlaws, zwervers aan de rand van de samenleving, wilde maken. Wilde léren maken.

Identiteit via distantiëring

Dat is de ook keuze die wij vandaag –staande in die traditie- nog altijd willen leren maken: ontmaskeren welke goden aanbeden worden in onze samenleving en wat aan deze goden moet worden opgeofferd, wegtrekken uit elke vorm van onderdrukking en slavernij. Over dat zoeken, over de ervaringen en analyses en inzichten die hier rond werden verzameld, generatie na generatie, wordt er –volgens ons- verteld in de bijbelboeken. Dat deden ze telkens door zich te positioneren t.a.v. de wereldmachten waarvoor ze heel hun geschiedenis door als speelbal dienden: Egypte, het

Assyrische rijk, het Babylonische rijk, het Perzische Rijk, de Helleense overheersing, het Romeinse Imperium, ... Daarbij maakten ze gebruik van bestaande mythen en verhalen die in deze wereldrijken de heersers en de bestaande maatschappijorde moesten legitimeren. Tijdens hun ballingschap in Babylon ontstonden leerhuizen waarin de gedeporteerden op zoek gingen naar een visie die hen toekomst zou kunnen geven, een visioen waar ze morgen opnieuw van zouden kunnen leven. Dat deden ze door parodieën en tegenverhalen te schrijven tegen de daar heersende mythen. Ze herschreven die verhalen vanuit het standpunt van diegenen die het slachtoffer waren van hun imperiale drang. Zo werd bv. bij het schrijven van het boek Genesis –voor het scheppingsverhaal, het verhaal over de tuin van Eden, de geslachtslijsten in Genesis 5, het vloedverhaal met de ark van Noach, de toren van Babel,...– gebruik gemaakt van onder meer de Babylonische scheppingsmythe Enuma Elisj, de Sumerische koningslijst, het zondvloedverhaal in het klassieke Babylonische Gilgamesj-eops en Atrachasis.¹ Wanneer we de verschillen met de oorspronkelijke Mesopotamische teksten in het vizier krijgen, verwerven we ook inzicht in de eigen visie en identiteit van de auteurs van de Pentateuch.

Protest tegen het natuurlijke denken

De Hebreëen ondervonden als slaven in Egypte al welk een systeem de godenverering bij de omringende volkeren opleverde: een piramidale structuur waarbij een zeer kleine elite aan de top als halfgoden in decadente weelde verdronken terwijl de brede basis van de piramide slavenarbeid verrichten, de keel werd dicht geknepen. ‘Mitsraïm’ noemden ze Egypte: ‘land van benauwenis’. Het werd negatief voorbeeldig voor het soort samenleving die ze niet wilden. Een systeem waarin de natuur aanbeden wordt als een god, waarin de ‘natuurlijke orde’ als ultieme waarheid wordt vereerd, is doorgaan meedogenloos voor de meest kwetsbaren. In Egypte heerste het recht van de sterkste, had je kans op overleven als je sterk en gezond was, verstandig en sluw, mooi voor het oog. Wie zwak was, onvruchtbaar of ziekelijk, maakte geen schijn van kans.

Dat is nu eenmaal de wet van de natuurlijke selectie, niet waar? Survival of the fittest. De Hebreëen distantieerden zich van dit soort natuurlijk denken en godenverering: als je een menselijke samenleving wil, is dit niet de weg, wisten ze. Zij noemden zichzelf dan ook ‘atheïsten’ en namen zich voor om nooit deel te nemen aan deze godencultus. Tegenover de vergoddelijking van de natuurlijke orde plaatsten zij een gebeuren waarbij mensen mekaar ondersteunen en uitdagen om telkens opnieuw weg te trekken uit elke vorm van slavernij, op zoek naar een menselijke samenleving waarin ieder –in de eerste plaats de zwaksten- tot hun recht kunnen komen. In hun visie moest de piramide op zijn kop: een samenleving waarin niét de sterke leider, maar wel de meest kwetsbaren (zieken, armen, vreemdelingen) in het centrum van het collectieve denken en handelen worden geplaatst.

Contextueel

Wellicht zit u nu te denken: Wanneer is dat dan precies gebeurd? Is deze geschiedenis historisch te verifiëren? Welke niet-religieuze bronnen beschrijven deze feiten?

Dat zijn terechte vragen, maar slechts gedeeltelijk relevant. De Thora schrijft immers geen geschiedenis. De Thora is grotendeels gehistoriseerde profetie: visie op bevrijding, aangekleed met historische accessoires, opgesmukt met collectieve herinneringen.

De Thora is een verzameling van eeuwenoud zoeken naar wat rechtvaardigheid zou kunnen zijn, telkens opnieuw beschreven vanuit een zeer specifieke context in een zeer specifieke situatie. De sociale, politieke, economische en culturele context waarin concrete bijbelboeken zijn geschreven, bieden ons echter een schat aan informatie over ‘het maatschappelijke debat’ waarin de teksten zich plaatsten. Deze context is onmisbaar. Het gaat in bijbelverhalen nooit over een ‘eeuwige waarheid’ die voor iedereen, overal ter wereld, toepasbaar is of geldt. Het gaat om visies en standpunten over concrete problemen in concrete situaties.

De Thora is boekenvol aftasten, zoeken, op je bek gaan en opnieuw proberen. Deze bronnen van een bevrijdingsbeweging dienen dan ook gelezen te worden als een 'manifest', niet als een kroniek.

En het hart van de bijbelse visie is: *Als we al iets aanbidden, dan is het dat bevrijdende gebeuren van 'ik-zal-er-zijn-voor-u'*² het gebeuren waarbij mensen er collectief in slagen om slavernij achter zich te laten en nieuwe systemen van menselijk samenleven te construeren.

Deze *praktijk* van verregaande solidariteit zal onze enige god zijn. Dat is de afspraak die joden en christen in deze bevrijdende profetische traditie, al eeuwenlang met mekaar maken: alléén voor deze, en voor geen enkele andere god, zullen we de knie buigen. Niet voor Winst, niet voor het V.S.-Imperium, niet voor De Vrije Markt, niet voor Burcht Europa, niet voor de G8, niet voor Eigen Volk Eerst, ...

Wie is god?

GOD is geen eigennaam, maar slechts een woordje, een soortnaam zoals cartoon en gevangenis. Met 'god' duid je aan:

- voor wie of wat ga je door een vuur?
- wie wat is, als het er op aan komt, de moeite waard om voor te leven?
- voor wie of wat ga je door de knieën en voor wat niet?
- waarvoor moeten er offers gebracht worden, waarvoor niet?
- wie hebben het in onze samenleving voor het zeggen, en wie niet?
- wie moeten aanbeden en vereerd worden, wie niet?
- waar gaan wij ook voor als groep, beweging, samenleving?

In de Thora is de vraag dan ook niet *of* god bestaat. Dat is voor de thora een absurde vraag: Kijk uit het raam: het wemelt van de goden! De vraag waar het wel om gaat is: WIE is god, welke god wordt aanbeden, waar ga jij achteraan, voor welke samenleving kies jij, waarvoor ben jij bereid alles op te offeren, wat is jou heilig? Volgens de bijbel kan je niet op twee paarden wedden. Ofwel is Baäl (bezit, macht, geld, eigenbelang, eigen volk, bloed en bodem, potentie, de vrije markt, het kapitaal, de groei, ...) god in je leven. Ofwel is JHWH god. Dan kies je voor solidariteit aan de onderkant. Dan luister je naar de Stem van de armen en verdrukten, Dan hebben die het voor het zeggen.

JHWH, die tegendraadse god uit de Thora, is een verhaalfiguur die de stem vertolkt van de stemlozen, die het standpunt inneemt van wie niets te zeggen hadden, wie geen rechten bezaten, het voetvolk. Deze mensen die in de geschiedenis nooit een stem krijgen, krijgen het woord wanneer er in de Thora staat: "En JHWH sprak:..." Wanneer er iets gezegd wordt over wat er in een concrete situatie 'rechtvaardig' zou zijn, dan leggen de bijbelse auteurs dat in de mond van JHWH, hun 'god'.

Zo zegt JHWH bijvoorbeeld: "Gedenk dat ge zelf slaaf bent geweest in Egypte..." Laat deze grondervaring bepalend zijn voor alle keuzes die je als volk maakt bij de organisatie van je gemeenschap, je samenleving. Bij deze opdracht gaat het enerzijds om een historisch bewustzijn maar anderzijds vooral ook een diep religieus bewustzijn dat we onszelf willen eigen maken: je incarneert als het ware een ervaring die niet de jouwe is (in het beste geval van je voorouders), om te voorkomen dat je zelf actief gaat meedraaien in het uitbuiten, uitzuigen, onderdrukken, vervolgen, criminaliseren van de meest kwetsbare mensen in onze samenleving. Je verbindt je eigen leven, je eigen levensdoelen, met het lot van mensen die aan de onderkant in leven trachten te blijven, toen en nu. Je verbindt je met keuzes en wijsheden van de generaties die, vóór jou, ook aan een rechtvaardige samenleving hebben gebouwd. Je verbindt je zelfs met de generaties die nà jou ook voor deze weg zullen kiezen –tegen de machten in.

De ambigüiteit van de godsdienst

Geloven alle joden, christenen, moslims,... in zo'n god als kritische instantie en belofte?

Neen. Maar heel de geschiedenis door zijn er altijd wel stromingen, bewegingen, groepen geweest die in deze profetische traditie stonden. Zoals er evengoed altijd kerken en bewegingen waren en zijn

die de god van de bevrijding hebben geperverteerd in een god van de onderdrukking. Zo werd Jezus van Nazareth door de toen heersende religieuze en politieke leiders vermoord omwille van zijn verzet tegen een tempelreligie en een reinheidsgodsdiens die misbruikt werd tegen de armen. Zo werden de bevrijdingstheologieën en de revolutionaire basisgroepen in Latijns Amerika in de jaren tachtig van de vorige eeuw door een complot tussen Ronald Reagan en de paus kapot gemaakt.

Wij kunnen dus niet zeggen dat alle christenen geloven op een manier zoals hierboven beschreven staat. Sinds het christendom in de vierde eeuw staatsgodsdienst werd, werden we 17 eeuwen lang ondergedompeld in een hiërarchische, autoritaire, vervreemdende vorm van geloven, die het voor de meeste waarnemers haast ondenkbaar maakt dat er een andere mogelijkheid zou zijn. Daarmee deelt godsdiens in de ambiguïteit die ook ideologie, kunst, onderwijs, cultuur of media kenmerkt.

Inderdaad: er worden misdaden gepleegd in naam van goden en godsdiensten. Wij zijn de laatsten die dat zullen ontkennen. En ja, er moet kritiek geleverd en verzet aangetekend worden tegen deze wanpraktijken. Dat is iets dat wij trouwens voortdurend zelf doen. Als Marx zegt dat “kritiek op religie de voorwaarde is voor alle kritiek”, dan kunnen wij dat alleen maar beamen.

Maar er worden ook landen gebombardeerd in naam van de democratie. Er worden misdaden gepleegd in naam van de mensenrechten. Er worden vrouwen onderdrukt in naam van het feminisme. Er worden kinderen vermoord in naam van de liefde. Er worden armen achtergesteld in naam van de gelijkheid. Er worden allochtonen gediscrimineerd in naam van recht op eigenheid. Er worden inheemse volkeren het zwijgen opgelegd in naam van de wetenschap. Er worden mensen vermoord in naam van het marxisme. Betekent dit echter dat wij daarom al deze idealen en ideologieën maar overboord moeten werpen? Of is er ruimte voor *genuanceerde* kritiek?

Wij zijn ervan overtuigd dat religie, culturele identiteit, feminisme, wetenschap,... niet op zich goed of slecht, bevrijdend of onderdrukkend zijn. Ze kunnen op verschillende manieren en met verschillende bedoelingen gebruikt worden. Daarom moeten we niet de vraag stellen “is religie goed of slecht?” maar “hoe wordt religie gebruikt, hier, in dit concrete geval?”

Voor alle duidelijkheid, wij houden geen pleidooi voor een radicaal relativisme. Wij beweren niet dat er op religies, ideologieën en idealen geen kritiek mogelijk is. Wie vreest dat onze visie het onmogelijk maakt om kritiek te geven op ideologieën zoals het religieus fundamentalisme, het racisme, het fascisme en het neoliberalisme, kunnen we geruststellen. De concrete uitwerking, de concrete onderdrukking van mensen die deze ideologieën voortbrengen, blijft overduidelijk en moet bestreden worden.

De werkhypothese GOD

Bart Mariën blijkt in zijn ‘Pamflet tegen God’ slechts één type van religie te kennen en dus ook slechts één type gelovige: nl. de gelovige die er het Godsbeeld op na houdt van een Opperwezen, een ‘intelligent designer’ buiten onze werkelijkheid die de wereld geschapen heeft in zeven dagen (inclusief wekelijkse verlofdag!), zijn goddelijk plan geopenbaard heeft in de Heilige Schrift en eist dat Zijn plan tot op de letter nagevolgd, uitgevoerd, vervuld wordt. Deze verborgen God, buiten onze werkelijkheid, zit van op zijn wolk snode plannen te bedenken om ongehoorzame schepsels een lesje te leren of afvalligen voor eens en altijd af te straffen. Hij verwekt een tsunami, creëert een aardbevinkje of twee. Hij verwacht van zijn aanhangers dat ze anders- en niet-gelovigen bestrijden als waren zij een schimmel onder hun teennagel. Het moge duidelijk zijn dat het Godsbeeld van Mariën fundamenteel anders is dan het godsbeeld dat wij eerder in dit artikel als het onze hebben aangeduid.

Het is deze werkhypothese GOD, dit beeld van GOD dat al vierhonderd jaar terecht onder kritiek wordt gesteld door Marx en Freud, door feministen en vrijzinnige humanisten. Deze GOD is ook in de kerken zijn laatste pluimen aan het verliezen. Hoewel aan de grenzen van leven en dood, daar waar mensen geconfronteerd worden met ziekte en eindigheid, velen nog blijken terug te grijpen naar deze GOD als laatste strohalm, als ultieme gatenvuller.

Deze werkhypothese van de bovennatuurlijke GOD, Schepper en Rechter, Alziend Oog, hebben wij samen met velen al lang achter ons gelaten. Ook al is dit een godsbeeld dat door het Vaticaan graag in stand wordt gehouden omdat er te veel kerkelijke dogma's aan vastgeknoopt zijn.

Dit beeld moest worden gebroken. En voorzover dit beeld nog bepalend is voor mens en samenleving vandaag kunnen wij de vrijzinnige strijd hiertegen alleen maar delen.

Ondertussen hebben wij wel een ander geloof, diepgeworteld in de traditie. Wij zijn al 25 jaar bezig met een andere lezing van de Schriften dan de heersende, kerkelijke lezing. In onze leerhuizen ontwikkelen wij een materialistische, politieke, contextuele, joodse en feministische leeswijze.

Wij zijn er ons van bewust dat onze invulling strijdig en onverenigbaar is met andere leeswijzen en dus ook met andere invullingen van god. Maar die verscheidenheid en onverenigbaarheid zijn voor ons geen probleem, aangezien wij niet geloven dat er één abstract, goddelijk principe zou zijn, een soort "X in het hart van het heela!" waar alle religies een eigen invulling aan geven maar niettemin verzoening in zullen vinden, ooit, in een utopisch paradijs.

Mariën stelt dat god slechts een idee is dat door mensen uitgedacht werd, dat "heilige boeken" door mensen geschreven zijn, dat god in die heilige boeken als een inconsistent personage overkomt en bovendien gebaseerd is op andere godsbeelden.

Vanuit onze visie op god kunnen wij de meeste uitspraken van Mariën gewoon onderschrijven, hoewel ze ons weinig lijken bij te dragen aan het debat over de waarde of het gevaar van het begrip 'god'. Dat de "heilige boeken" door mensen geschreven zijn, is vanzelfsprekend voor intussen een erg groot gedeelte van de gelovige bevolking. Meer nog: intussen is ook algemeen geweten dat er veel méér dan slechts vier (waar Mariën van spreekt) auteurs geweest zijn. Dat god door mensen is uitgedacht, hebben we zelf reeds aangegeven: god is –in onze visie- inderdaad een verhaalpersonage, de stem van de minsten. Dat de bijbelse verhalen niet eens origineel zijn en gebaseerd zijn op oudere verhaaltradities hebben we ook al gedeut. Dat is trouwens niet hun zwakte, maar precies hun kracht want daarin schuilt de bijbelse kritiek op de bestaande orde.

Mariëns opmerking tenslotte dat God als verhaalinstantie inconsistent is, klopt echter niet. Tenminste, niet wanneer je contextueel leest –wat we van een marxist toch zouden mogen verwachten, menen we. Als je contextueel leest, is de bijbelse god erg consistent, om niet te zeggen partijdig. Steeds is JHWH diegene die aan de zijde van de meest kwetsbaren staat, aan de kant van een klein, marginaal groepje zonder rechten. Vanuit die positie zal JHWH inderdaad in de ene situatie zich barmhartig voordoen ten aanzien van de kwetsbaren, in een andere situatie zal JHWH zich profileren als een meedogenloze legeraanvoerder van datzelfde kleine, weerloze groepje marginalen. Deze partijdige god van de Hebreëën draait allerm minst mee met de wind. De enige 'inconsistenties' die mogelijk aanwezig zijn, zijn meningsverschillen, verschillen in visie tussen de verschillende boeken en auteurs. Wat niet verwonderlijk is, indien je weet dat de ontstaansgeschiedenis van de verschillende boeken over eeuwen loopt. Christenen hebben echter over het algemeen nooit leren denken dat god ook 'met geweld' het recht van de minsten kan verdedigen. Goed doen aan de minsten, ok. Maar de daders aanpakken, ho maar! Christenen zijn, in die zin, vaak besmet met een al te verzoenend, caritatief denken, los van de bestaande tegenstellingen. Maar daarin zijn christenen niet alleen. En... het kan dus ook anders.

Waarom zouden de inspiratiebronnen van religies geen waardevolle informatie kunnen bevatten voor de strijd tegen onrechtvaardigheid en onderdrukking? Het zijn net verhalen van mensen die over deze strijd nagedacht hebben, over hun pogingen, hun kleine overwinningen, hun mislukkingen in deze strijd. Het is heel logisch en menselijk dat de verhalen over die menselijke strijd meningsverschillen bevatten en voor verschillende interpretaties vatbaar zijn. Dit houdt de mogelijkheid tot discussie open en hoeft niet altijd problematisch te zijn. Er zijn ook verschillende visies op andersglobalisme, feminisme, marxisme, multiculturalisme,... Zelfs op de vraag of licht uit deeltjes of uit golven bestaat, zijn de wetenschappers het niet eens. Nochtans sluiten beide mogelijkheden elkaar wetenschappelijk gezien uit. Maar maakt dat gebrek aan eensgezindheid wetenschap minder waardevol?

Fundamentalistisch atheïsme

Op de andere argumenten van Mariën, namelijk dat de religie die je hebt sterk afhankelijk is van je omgeving (ouders, plaats, tijd,...), dat god gebruikt wordt om de belangen van de machthebbers te dienen en dat er duizenden godsdiensten zijn die niet met elkaar verenigbaar zijn en voortdurend evolueren, kunnen we in dezelfde lijn antwoorden: zij brengen alleen een fundamentalistische opvatting van religie in diskrediet, meer niet. En zij onderscheiden religie niet van wetenschap en andere ideologieën.

Wanneer hij het debat omtrent de betekenis van god vandaag verengt tot dit fundamentalistisch beeld van religie, dan moet Mariën ook beseffen welke politieke positie hij daarmee inneemt. Door de verschillende strekkingen in religies –van fundamentalistische tot bevrijdende, emancipatorische stromingen- niet te onderkennen, werkt Mariën een al even fundamentalistisch atheïsme in de hand waarin moslims worden gelijkgesteld aan terroristen, joden over één kam worden geschoren met zionisten, christenen niets anders zijn dan Jehova-getuigen of Bush-adepten.

In deze dagen, waarin men ons permanent wil doen geloven dat de werkelijke tegenstellingen zich situeren tussen religies (en niet op het terrein van de economie bijvoorbeeld), moet je uitkijken welk discours je versterkt en met welk doel. Hier gaan wij verder in het artikel nog dieper op in.

Religie en emancipatie hoeven elkaar niet uit te sluiten

Er wordt wel eens gesteld dat religies per definitie onderdrukkend zijn, omdat zij altijd iets boven de mens plaatsen: een traditie, een goddelijk principe, een identiteit,... Dit zou ertoe leiden dat de mens door religies altijd verknecht, vernederd en veracht wordt.

Het mag duidelijk zijn dat wij niet akkoord gaan met deze stelling. In de eerste plaats gaan alle ideologieën uit van een principe waaraan alles ondergeschikt is en dat de levenskeuzes van de aanhangers bepaalt. Bij liberalen zijn dat de principes vrijheid en neutraliteit, bij socialisten solidariteit, bij feministen de gelijkwaardigheid van man en vrouw,... Bij wetenschap is dat niet anders, ook daar zijn er bepaalde absolute principes zoals “wetenschappelijke kritiek” en “reproduceerbaarheid van het experiment” die bepalen hoe men iets gaat beoordelen en waarderen. Maar ook in het dagelijkse leven overweeg je bij elke keuze die je moet maken welke de beste optie is. Al je persoonlijke keuzes worden bepaald door je opvattingen over wat goed voor jou is, over wat je wil bereiken in het leven. Omdat mensen zich in hun keuzes door een principe laten leiden, zijn zij volgens ons toch niet automatisch onderdrukt, onderworpen of veracht.

Door Mariën wordt religie beschreven als iets reactionairs, een teruggrijpen en vasthouden aan het verleden dat elke emancipatie in de weg staat. Het is echter niet omdat wij een eeuwenoud boek als inspiratiebron gebruiken, dat wij ons van het heden afsluiten. Wij toetsen de teksten van de Bijbel aan de hedendaagse realiteit. Zoals al eeuwenlang gedaan wordt, blijven wij de teksten herinterpreteren en eigentijdse invullingen geven. Het lijkt ons niet moeilijk om het Hebreeuwse verzetsverhaal te verbinden met de hedendaagse wereld en er een emanciperende kracht uit te putten. Wij kijken tegelijkertijd naar het verleden, de toekomst en het heden. Dit zien wij als een voorwaarde om zelfkritisch te zijn. De interpretatie van teksten is voor ons dynamisch, de juiste interpretatie van teksten ligt niet vast en elke interpretatie kan dus altijd opnieuw bekritiseerd worden. De visie dat religie onderdrukkend is omdat zij zou streven naar eenvormigheid en harmonie, gaat voor ons dus niet op. Met de politieke lezing van de bijbel verzetten wij ons precies tegen die fundamentalistische opvatting van religie en haar boeken.

We omschreven de bijbelse god, JHWH, reeds eerder als een verhaalfiguur die de stem van de onderlaag vertolkt. Daarmee geven we ook iets aan van de ‘kritische distantie’ die daarmee wordt ingenomen ten aanzien van de eigen positie. Want deze stem komt niet zomaar vanzelfsprekend uit

jezelf. Ze wijst je ook op je eigen tekortkomingen en twijfels. Het is een stem die je oproept om te handelen, om tegen je eigen directe belangen in te kiezen misschien, te vechten tegen onrecht, ook tegen het ingebakken onrecht in je eigen lijf. Maar toch blijft het een weerloze stem, die je niet kan bevelen of dwingen ernaar te luisteren. Dit verhaal van een stem die niet kan bevelen, maar enkel oproepen, lijkt ons ook weinig overeenkomsten te vertonen met de opvatting van Mariën dat alle godsdiensten –ook de bevrijdingstheologie– onderdrukkend zijn omdat zij alles ondergeschikt maken aan een goddelijk principe.

Elke uitspraak over god is een politieke uitspraak

Wat we in het voorgaande vooral duidelijk willen maken is dat de verscheidenheid aan godsbeelden geen interne religieuze zaak is, waar atheïsten niets mee te maken zouden hebben, of geen belang aan zouden moeten hechten. Elke uitspraak over god is immers een uitspraak over machtsverhoudingen.

De geschiedenis heeft duidelijk gemaakt dat wie god als een machtig heerser voorstelt, waaraan mensen zich moeten onderwerpen, waaraan alles en iedereen ondergeschikt is, doorgaans zelf behoort tot de groep van heersers en onderdrukkers. Ook vandaag zien we dit gebeuren. Zo gebruikt Bush het christendom om zijn oorlog tegen het moslimterrorisme te legitimeren. Zo spant het Vaticaan zich in om de toetreding van Turkije tot de Europese Unie te helpen verhinderen. Zo worden tegenwoordig boeken gepubliceerd over “welvaartstheologie” met als enige doel het kapitalisme religieus te legitimeren. Niet toevallig is het ook dit soort christendom dat geglobaliseerd wordt en niet, bijvoorbeeld, de bevrijdingstheologie. Religie wordt hier gebruikt om te verdoezelen waar het werkelijk om te doen is: olie, geld, monopolies, macht. Deze machthebbers gebruiken het christendom als een laagje vernis op het westerse, blanke imperialisme.

Het naïeve geloof in neutraliteit

Maar ook waar religie als een privé-zaak of als een louter persoonlijke overtuiging wordt voorgesteld, zijn machtsverhoudingen in het spel. Het wegdringen van religie uit de publieke sfeer, is een typisch liberaal ideaal. Het is gebaseerd op een naïef geloof in neutraliteit. Men gaat ervan uit dat de publieke sfeer neutraal moet zijn om een godsdienstvrije en vreedevolle samenleving op te bouwen. Net als Mariën stellen overtuigde liberalen religie eenzijdig voor als iets fundamenteel gevaarlijks. Dit beeld wordt, zoals gewoonlijk, in de officiële media bevestigd: religie ligt aan de basis van aanslagen, rellen, oorlogen, zet mensen tegen elkaar op,... Door kritiekloos dit eenzijdige beeld van religie over te nemen, speelt Mariën in de kaart van de liberalen en houden zij de neutraliteitsillusie in stand.

Postmoderne, feministische en niet-westerse denkers hebben nochtans al herhaaldelijk en overtuigend aangetoond dat neutraliteit een illusie is. De publieke sfeer is niet neutraal, ze reproduceert gewoon de idealen en denkpatronen van de heersende orde. Door religie in de private sfeer te dringen en haar zo van haar politieke en collectieve dimensies te ontdoen, wordt het haar onmogelijk gemaakt om effectief in het verzet te gaan tegen de heersende liberale wereldorde.

Maar een nog veel nefaster gevolg is dat het religieuze karakter van het neoliberale wereldmodel op die manier verborgen wordt. Ze wordt niet als religieus voorgesteld en dus ook niet zo herkend. Nochtans kunnen we zonder problemen stellen dat de markt door veel machthebbers als een religie wordt beleden. Winst en vooruitgang zijn hun goden waarvoor dagelijks offers gebracht worden. De hogepriesters van de markt zijn verheven boven alle kritiek en vaak ook gewoon onzichtbaar. De markt heeft invloed op alle domeinen van het leven. Het goede wordt beloond, het kwade afgestraft: wie het in dit systeem niet maakt, wie faalt, heeft dat aan zichzelf te danken. Wie aan de top staan ook. De afgoden en ketterijen waartegen de neoliberalistische religie ten strijde trekt zijn bekend: het anti- en andersglobalisme, de communisten, het terrorisme, het anarchisme, de islam,... Al wie zich tegen de doctrine van het neoliberalisme verzet, moet uitgeschakeld of bekeerd worden. In plaats van religie te verbannen naar het rijk der schaduwen, zouden we daarom beter op zoek gaan

waar religie zich vandaag voordoet, onder andere vormen dan we gewend zijn. We moeten nagaan welke invulling er aan die nieuwe vormen van religie gegeven wordt, en welke effecten die invulling heeft voor ons en voor onze samenleving.

Waar mensen religie weer in de publieke ruimte willen brengen, of waar zij religie en politieke analyse met elkaar verbinden, zien we echter dat religie een emanciperende rol KAN vervullen voor mensen die zich in een onderdrukte positie bevinden. Voorwaarde is dan natuurlijk wel dat zij er geen fundamentalistisch godsbeeld op na houden. Enkele voorbeelden illustreren dat dit wel degelijk mogelijk is.

In de jaren zeventig van de vorige eeuw ontstonden in Latijns Amerika tienduizenden katholieke basisgroepen die hun geloof verbonden met de strijd voor maatschappelijke verbetering. En dan ging het niet over "caritas" en missiehulp, maar over structurele verandering. Dit progressieve elan gaf aanleiding tot vernieuwende theologische geschriften, die zich opnieuw entten op de bijbelse geschriften, en die men bevrijdingstheologie is gaan noemen. Ondertussen werd deze beweging echter de kop ingedrukt door de conservatieve stromingen binnen de katholieke kerk, de protestantse sekten en de VS.

Vandaag in Vlaanderen koppelen sommige moslims hun strijd tegen het racisme en het imperialisme van de vrije markt aan hun islamitische identiteit. De inspiratie voor hun verzet tegen onderdrukking vinden zij dus niet in het westers secularisme, maar in de islam. Voor deze moslims is hun godsdienst een inspiratiebron waarop niet alleen hun privé-leven, maar ook de samenleving en de staat kunnen georganiseerd worden. Dat impliceert niet dat de Koran zelf als grondwet zou moeten beschouwd worden. De boeken bevatten regels die te maken hebben met de organisatie van de maatschappij, maar het zijn geen wetboeken. De belangrijkste beginselen zijn volgens hen: gelijkheid van alle mensen, godsdienstvrijheid, bescherming van minderheden, scheiding der machten, verkiezing van leiders op basis van een programma.

Met deze voorbeelden willen wij enkele tegenverhalen brengen. Tegenverhalen die de bewering dat elke religie streeft naar (zelf)onderwerping, (zelf)onderdrukking, (zelf)verachting en (zelf)vernietiging van het aardse leven en van de mens, onderuithalen. Maar wat wij vooral willen benadrukken, is dat het denken over god verweven moet zijn met het denken over maatschappelijke verhoudingen. Vragen naar god, onderzoeken welke goden er in onze maatschappij al dan niet openlijk aanbeden worden, is aan maatschappijanalyse doen.

Een pleidooi voor diversiteit

Er is voor ons meer in het spel dan het weerleggen van een handjevol stereotiepen, verkeerde beelden en misplaatste veralgemeningen over religie. Ons probleem is niet opgelost als men, al dan niet met tegenzin, erkent dat men niet alle gelovigen over de zelfde kam kan scheren, dat er wel degelijk verschillen bestaan tussen en binnen de verschillende geloofsovertuigingen en dat ze niet allemaal zo oorlogszuchtig of onderdrukkend zijn.

Wij zijn het stilaan beu om onszelf alleen te mogen benoemen als "gelovigen die niet zo fundamentalistisch zijn als de rest". Om onze gelovige identiteit te moeten voorstellen als iets dat telkens opnieuw speciale verantwoording en verontschuldigen vraagt. Wij willen een eigen, positieve definitie geven aan gelovig zijn. Wij willen gelovig zijn kunnen beschrijven zoals wij dat ervaren: emanciperend en bevrijdend. Dat is iets helemaal anders dan "niet onderdrukkend". Wij verlangen dat ons gelovig zijn niet continu verdedigd of beschermd moet worden, maar dat het gewoon aanvaard wordt. Wij houden een pleidooi voor diversiteit binnen de linkerkant. Net zoals vrouwen en niet-Westerlingen willen wij zelf bepalen door wie wij onderdrukt worden en willen wij een eigen invulling geven aan onze emancipatie.

Begrijp het alstublieft niet verkeerd. Wij willen niet zeggen dat wij geen kritiek dulden op ons gelovig zijn. Wij vragen alleen dat die kritiek onze daden zou betreffen, niet iets abstracts als “religieuze identiteit”. Wij willen gerust discussiëren over ons geloof, maar wij willen niet vooraf de mond gesnoerd worden, alleen omdat wij het woord god of geloof in onze mond nemen, zonder dat men kijkt naar onze gelovige praktijk. Wij dagen iedereen die er zo vast van overtuigd is dat wij door ons geloof onderdrukt worden, uit om ons concreet aan te tonen waar ons concrete geloof ons concreet onderdrukt.

Verliest links een bondgenoot?

Door het emanciperend potentieel van religie te ontkennen, speelt de linkerkant in de kaart van het fundamentalisme en van het liberalisme. Door hun eenzijdige beeld op god, bijbel en religie over te nemen, versterkt zij onze onderdrukking alleen maar. Zij lijkt niet te beseffen dat zij daarmee in haar eigen vel snijdt.

We kunnen het blijkbaar niet genoeg benadrukken: wij strijden dezelfde strijd als links. Ook wij streven naar een andere wereld, naar een alternatief voor de huidige wereldorde, hier in deze wereld. Godsdienst kan een bron zijn van motieven en praktijken die bijdragen tot het verzet tegen de heerschappij van het kapitaal en de armoede, het kan een bron zijn van motieven en praktijken die bijdragen tot een socialistische samenleving.

Zou het dan niet beter zijn om alle krachten van verzet tegen de huidige onderdrukkende wereldorde te bundelen? Zou het niet beter zijn om ons als bondgenoot te erkennen, in plaats van ons als vijand te behandelen?

Wij roepen op tot oecumene, tot een verbond van eenheid in veelheid, tot een samenwerking tussen alle godsdiensten, filosofische stromingen, levensbeschouwingen, socialistische, feministische en ecologische bewegingen, vakbonden,... die voor een andere wereld opkomen en zich verzetten tegen de wereldwijde onderdrukking van het neoliberalisme.

En voor alle duidelijkheid: wij zijn er niet van overtuigd dat onze visie op emancipatie of onderdrukking de beste is. Wij geloven niet dat onze visie beter is, alleen omdat ze anders is. Wij poneren onze visie niet als de absoluut goede visie.

Evenmin hebben wij de bedoeling om de verschillende visies op emancipatie met elkaar te laten versmelten, of de ene in de andere te assimileren. Wij vragen alleen dat verschillende visies naast elkaar mogen bestaan en in dialoog met elkaar kunnen treden.

Wij vragen niemand om onze visie op emancipatie over te nemen. Wij vragen niemand de ogen, oren en mond te sluiten voor de onderdrukking die in naam van religie gebeurt. Wij vragen alleen dat men zou aanvaarden dat religie en emancipatie ook kunnen samengaan. Dat religie een waardevolle inspiratiebron van verzet kan zijn. Wij vragen alleen dat linkse lezers een boek niet langer zouden dichtklappen en weggooien van zodra ze botsen op de woorden god, religie of geloven. Wij vragen: gun ons tenminste het voordeel van de twijfel.

De hemel is leeg

Met ons vertoog willen wij christenen en socialisten oproepen bondgenootschappen te sluiten in de strijd tegen de godsdienst van het kapitaal vandaag.

Dat is echter niet vanzelfsprekend. Het nieuwe mondiale kapitalisme verbergt zich achter een democratisch, menselijk gezicht. Het acht zich niet verantwoordelijk voor de armoede en honger, de dood van zoveel wereldburgers. Het meent dat het kapitalisme het enige economisch systeem is dat welvaart voor iedereen zal brengen in de toekomst.

De perceptie van het kapitalisme als doodssysteem is beperkt tot de onderkant van de bevolking in het zuiden en hier. Door de meeste middenklassers wordt het eerder ervaren als een systeem met

een menselijk gezicht. Kapitalisme met compassie. De tevreden meerderheid heeft geen boodschap aan de benoeming van het kapitalisme als een afgod.

Bovendien heeft de geschiedenis laten zien dat mensen zonder religieuze traditie een voorhoede kunnen vormen in de geschiedenis van de menselijkheid. Juist moderne emancipatiebewegingen als het socialisme, feminisme en antikolonialisme hebben bij uitstek het sociaal geweten van het christelijk avondland wakker geschud. Voor deze bewegingen wonen de goden niet meer in de hemel en zij onderhouden ook geen religieuze band meer met hun volgelingen.

De nieuwe goden zijn anoniem, incognito, ook al is de aan hen toegeschreven macht analoog aan die van de oude goden en dikwijls ook veel effectiever en wijds. Maar misschien kan het besef dat “de aarde van allen is” ons verbinden in een gezamenlijke ideologiekritiek en emancipatiestrijd.

Rosalie Heens, Elke Vandeperre, Remi Verwimp
Werkplaats voor Theologie en Maatschappij, vzw Motief
2006

¹ Langzaam aan groeit er een soort consensus over een redactie van de Pentateuch na de Babylonische ballingschap. Al sedert het tweede millennium voor Christus stond Palestina, evenals trouwens de rest van het Nabije Oosten, onder overweldigende invloed van Mesopotamië. Het verblijf van de Hebreeuwse intellectuele bovenlaag die in Babylon in ballingschap vertoefde, heeft de auteurs van Tenach wellicht in zeer nauw contact gebracht met de Mesopotamische cultuur en letterkunde. Meer hiervoor o.m.in **W.W. Hallo** (redactie), *The Context of Scripture*, Brill, Leiden 1997 – (3 delen)

² ‘Ik-zal-er-zijn-voor-u’ is een vertaling van het Hebreeuwse vervoegde werkwoord, JHWH, waarmee de bijbelse god wordt aangeduid.

Meer over de visie van de auteurs vindt u in:

- ‘Als geld god wordt, over religie en kapitalisme’, van Remy Verwimp in: *Esperanza!*, Praktische theorie voor sociale bewegingen, Jan Dumolyn en Peter Tom Jones (red.), Gent, Academia Press, 2003
- De artikels op de website: [Http://wtm.scw.be](http://wtm.scw.be)